

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра всесвітньої історії

ЗАТВЕРДЖЕНО

Проректор з навчальної і науково-педагогічної роботи та рекрутації,
проф. Фаврилюк С. В.

Протокол № 4 від 18.10.2017 р.

ПРОГРАМА
вибіркової навчальної дисципліни

Історія Візантії

підготовки бакалаврів
спеціальності
6.020032 історія та археологія

Програма навчальної дисципліни „Історія Візантії” підготовки бакалаврів, галузі знань 03 гуманітарні науки; спеціальності 6.020032 „Історія”
” _____”, 2017 р. - с.

Розробник: Карліна Оксана Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії.

Рецензент: Пришляк Володимир Васильович, кандидат історичних наук, доцент.

Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри всесвітньої історії.

протокол № 1 від _____ 2017 р.
Завідувач кафедри _____ (Крамар Ю. В.)

**Програма навчальної дисципліни
схвалена науково-методичною комісією історичного факультету**

Протокол № _____ від _____ 2017 р.

Голова науково-методичної
комісії факультету _____ (Карліна О. М.)

**Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки**

Протокол № _____ від _____ 2017 р.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	Шифр і назва галузі знань: <i>6. 020302 Історія</i>	Вибіркова
	Спеціальність: <i>Історія</i>	
Кількість годин/кредитів 150/5	Освітня програма	Рік навчання: <i>третій</i>
		Семестр: <i>п'ятий</i>
		Лекції: <i>40 год.</i>
		Практичні (семінари): <i>32 год.</i>
ІНДЗ: немає	Освітній ступінь	Самостійна робота: <i>70 год.</i>
		Консультації: <i>8 год.</i>
		Форма контролю: <i>залік</i>

2. АНОТАЦІЯ КУРСУ

Дисципліна „Історія Візантія” належить до переліку вибірових навчальних дисциплін і спрямована на ознайомлення студентів з історією виникнення, функціонування та розвитку Візантії – законної спадкоємиці Римської імперії, що стала першою християнською державою у світі, об’єднавши єдиною вірою найрізноманітніші народи. Візантія – держава, в якій Церква мала величезну владу, рівну владі імператора, держава, в якій імператорами довгий час ставали не за монархічним правом успадкування, а за допомогою зрад, інтриг і жорстокості; держава, столиця якої визначала дії чиновників по всій країні та завдавала напрямки розвитку в усіх галузях суспільного життя; держава, в якій приватне право відділялось від публічного і не домінувало, як на середньовічному Заході; держава, в якій були раби, але не було рабовласницького ладу, були знатні роди, але їхні представники так і ніколи не стали по-справжньому феодалами. Візантія – єдина в середньовічній Європі аграрна держава з надзвичайно розвинутим міським життям, повною власністю на землю та розгалуженою податковою системою. Поєднання у Візантії тяглості традицій (збереження централізованої бюрократії, норм римського права, функцій міст, зовнішніх рис побуту) з мінливістю і пристосуванням до нових умов розвитку (зміни типів власності, соціальної структури, системи світоглядних цінностей). Провідна роль Візантійської держави у середньовічному світі та потужний вплив на перебіг міжнародних подій. Як пряма наступниця і греко-римського світу та елліністичного Сходу Візантійська імперія – центр своєрідної та багатой культури. Величезний вплив Візантії на південнослов’янську та східнослов’янську культури упродовж багатьох віків.

Мета навчальної дисципліни: у хронологічній послідовності висвітлити політичну, соціально-економічну, культурну історію Візантійської імперії; показати візантійське суспільство як систему, модель історичного розвитку, пояснити процес історичного руху, особливості еволюції „супердержави” середньовіччя, розкрити її сильні й слабкі сторони, причини блискучих успіхів і фатальних невдач, які, врешті, привели до загибелі Імперії.

3. КОМПЕТЕНЦІЇ

До кінця навчання студенти будуть компетентними у таких питаннях:

- основних поняттях і термінах парадигм візантійської цивілізації та світобачення її представників;
- історії дослідження візантійської цивілізації; методологічних підходах у галузі візантиністики;
- конкретній характеристиці політичної та культурної організації Візантії;
- специфіці ментального розвитку візантійської цивілізації, його формі та алгоритмі; історичних формах і типах візантійського суспільства;
- особливостях формування візантійської духовної культури;
- основних параметрах цивілізаційного впливу Візантії на країни „візантійської співдружності націй”;
- місці і значенні візантійської культури серед античної, близькосхідних, єврейської і слов’янських культур.

4. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Становлення і розквіт Візантійської імперії

1. Візантійський феномен у всесвітній історії.

Історична роль Візантійської імперії. Європейсько-азійський синтез як основа візантійської державності й культури. Поняття „візантинізму” як історико-культурного феномену. Базові риси візантійського феномену: Церква, державний апарат, дипломатія, особливості економіки, військові структури.

Хронологія та періодизація історії Візантії. Види джерел та їх характеристика.

2. Візантія IV – V ст.

Витоки і утворення Візантійської імперії. Становлення Візантії як самостійної держави. Криза Римської імперії III ст. н. е. Германці та перси. Система домінанта і тетрархії як передумови поділу імперії. Економічні зміни та їх диференціація в західній та східній частинах імперії. Реформи Діоклетіана і Константина. Соціально-економічний образ реформованої імперії: суспільство і держава, роль армії та сенату. Поширення християнства. Міланський едикт. Перший Вселенський собор. Перенесення столиці імперії до Константинополя. Переваги геостратегічного положення міста. Новий натиск варварів. Поразка під Адріаноподем. Остаточний поділ Римської імперії. Християнська ортодоксія в IV – V ст. Єресі. Диференціація християнства на нікейський Захід та аріанський Схід. Вселенські собори. Зовнішня політика і дипломатія. V ст. як епоха формування якісних рис візантійського суспільства. Економічний розвиток у V ст. Характеристика східних провінцій. Плавність та еволюційність трансформації східноримського суспільства як причина його стійкості до викликів часу. Кодифікація законів за Феодосія. Наука та освіта. Падіння Західної Римської імперії.

Географія Візантії наприкінці V – на початку VI ст. Природні умови, територія, населення, структура господарства і транспортна інфраструктура. Імперська система влади. Візантійська автократія. Роль імператора в суспільстві та державі. Система бюрократії. Аграрний устрій. Міське управління. Циркові партії. Організація церкви. Монастирі. Візантійська армія.

3. Доба імператора Юстиніана I Великого.

Попередники Юстиніана. Юстин. Особа Юстиніана. Імператриця Феодора. Йоан Кападокійський і Трибоніан. Посилення автократії. Релігійні перетворення. П'ятий Вселенський собор. Повстання „Ніка!”. Кодифікація римського права. „Кодекс Юстиніана”. Будівельні програми Юстиніана. Війна з вандалами. Війна з готами і завоювання Італії. Завоювання частини Піренейського півострова. Війни із Сасанідським Іраном. Наслідки воєнної активності. Військове мистецтво і дипломатія. Виснаження економіки імперії. Візантійська церква. Крах ідеї відновлення Римської імперії.

4. Візантія у другій половині VI – VII ст.

Криза імператорської влади. Економічні проблеми. Послаблення армії. Втрати володінь у Західній Європі. Вторгнення слов'ян на Балкани. Система екзархів. Імператор Фока. Правління імператора Іраклія. Соціальні, аграрні та державні реформи. Зовнішні вороги, облога слов'янами і персами Константинополя. Агресія арабів. Зменшення території імперії. Занепад великих міст і зростання ролі малих міст і сільської округи. Виняткова роль Константинополя. Зародження фемного ладу. Трансформація армії. Занепад найманства. Стратіоти. Початок „справжнього Середньовіччя”. Військова організація як основа державного ладу.

5. Ранньовізантійська культура.

Особливі риси візантійської культури. Візантія та античність. Періодизація історії візантійської культури.

Боротьба язичництва і християнства. Розвиток теологічної думки. Еволюція філософської думки. Політичні теорії ранньої Візантії. Розвиток історичної думки. Продовження античної традиції. Прокопій Кесарійський. Церковна історія. Хроністика.

Освіта і шкільництво у Візантії.

Література. Незмінність жанрів і еволюція стилів. Поезія. Продовження античних традицій. Гімнографія. Роман Солодко співець.

Агіографія. Походження жанру та його форми. „Житіє Антонія”. „Лавсаїк” Палладія.

Риторика. Розвиток правової думки. Природничі та географічні знання. Косьма Індікоплов та його „Християнська топографія”.

Формування візантійської естетики. Образотворче мистецтво. Іконопис. Архітектура. Музика. Побутова культура візантійського суспільства.

6. Доба іконоборства.

Ідейні, соціальні та військові передумови іконоборства. Лев III Ісавр та Ісаврійська династія. Державний характер іконоборства. Павлікіанство. Цілі іконоборської політики державної влади. Константин V. Іконоборський собор. Военні успіхи Візантії. Натуралізація економіки та її стагнація. Характер експлуатації сільського населення. Криза іконоборства. Никифор I та початок політики компромісу. Повстання Фоми Слов'янина. Відновлення іконошанування. Викорінення павлікіанства.

7. Розквіт Імперії.

Зміцнення економіки наприкінці IX – X століттях. Повернення територій. Правління імператорів Македонської імперії. Подрібнення фем. Василій I, Лев VI Мудрий, Константин VII Багрянородний. Оформлення класичних форм візантійської державності та політики. Трактат „Про управління імперією”. Трансформація армії. Гвардія та фемні війська. Візантійський флот. Світське та церковне землеволодіння. Візантійські міста в IX – X ст. Зовнішня політика Візантії та її дипломатія. Відносини з арабами, болгарами і Руссю. Василій II Болгаробійця та загарбання Болгарії. Внутрішня політика Василія II. Посилення кризових явищ.

8. Культура Візантії VII – першої половини XI ст.

Йоан Дамаскін. Феодор Студит. „Македонський ренесанс”. Піднесення освіченості у суспільстві. „Енциклопедичний” характер культури.

Діяльність Фотія та його школи. Риторика і початок літературної критики.

„Енциклопедичний” характер діяльності гуртка Константина Багрянородного.

Теологія. Філософія. Політична теорія. Історична наука. Історіографія „македонського ренесансу”. Продовжувач Феофана, Лев Диякон, Йоан Каменіат.

Література. Гімнографія. Андрій Критський. Поезія. Епіграма. Йоан Геометр, Касія. Повість про Варлама та Йосифа.

Агіографія. Йоан Мосх. Житіє Симона Юродивого. Житіє Стефана Нового. Мучеництво Саваїтів. Житіє Філарета Милостивого. Симеон Метафраст.

Право. Природничі та географічні знання. Школа та освіта. Естетика. Образотворче мистецтво. Архітектура. Музика. Побутова культура.

Змістовий модуль II. Візантія кінці XI – середині XV ст.

9. Століття Комнінів.

Загальноєвропейські зміни в XI ст. Поділ Церкви. Завоювання норманів і втрата Візантією західних володінь. Відступ на Балканах. Протистояння християнського і мусульманського світів. Турки-сельджуки. Битва під Манцикертом. Різке зменшення території Імперії. Олексій Комнін та стабілізація ситуації. Візантія та хрестоносці. Опора на венеціанців та зміцнення їхніх позицій в Імперії. Імператор Мануїл. Послаблення сельджуків, хрестоносців і кочівників Півночі. Італійська політика. Військове мистецтво і дипломатія.

10. Візантійська культура доби розквіту (XI – XII ст.)

Проблема візантійського „передгуманізму”. Школа і „вища освіта”. „Літературні салони” і гуртки інтелектуалів. Консервативні та „ліберальні” тенденції в культурі.

Життя й діяльність Михаїла Псьолла. „Хронографія” та її художнє значення. Започаткування „мемуарної” історіографії. Послідовники Михаїла Псьолла. Йоан Італ. Розквіт історіографічного жанру в XII ст. Анна Комніна. Микита Хоніат, Євстафій Солунський.

Література. Відродження античних жанрів: сатира „Тимаріон”, роман „Ісмїна та Ісмїній”. Література народною мовою. Мисаїл Гліка. Птохопродром. Візантійський епос. „Дигеніс Акрїт”.

Право. Природничі та географічні знання. Естетика. Образотворче мистецтво. Архітектура. Музика. Побутова культура візантійського суспільства.

Особливості візантійської культури VII – XII ст.

11. Перша загибель і відродження Візантії.

Початок катастрофи. Битва під Міріонкефалі. Втрата балканських володінь. Четвертий хрестовий похід і взяття Константинополя. Латинська (Константинопольська) імперія. Причини і наслідки падіння Візантії для самої Імперії, Європи та італійських міст зокрема.

Нікейська імперія. Допомога болгар і невдачі хрестоносців. Консолідація візантійської знаті в Епірі та Малій Азії. Виникнення Нікейської імперії в малоазійських грецьких районах. Трапезундська імперія, розгром Епіра і хрестоносців. Взяття Константинополя і відновлення Візантійської імперії.

12. Візантія в другій половині XIII – XIV ст.

Географія нової Візантії. Економічний потенціал. Генуезці та Візантія. Ситуація на Чорному морі. Кримська політика. Михаїл VIII Палеолог. Трансформація економіки села та міста. Роль торгівлі. Західна політика. Ліонський собор та спроби унії. Занепад держави за Андроника II. Поява турків-османів. Переміщення основних володінь Імперії з Малої Азії на Балкани. Посилення Болгарії та Сербії. „Балканський трикутник” як причина занепаду влади християн на півострові. Громадянська війна у Візантії. Йоан Кантакузин і період його правління. Подрібнення держави. Початок запрошення турецьких загонів до міжусобної боротьби. Початок турецького завоювання Балкан. Перенесення турецької столиці до Адріанополя. Косове поле. Завоювання турками Болгарії.

13. Падіння Візантії.

Причини повного занепаду Імперії. Економічні труднощі. Розкол правлячої верхівки. Прихильники унії із заходом і противники її. Васальна залежність від турецьких султанів. Хрестовий похід Сигізмунда Угорського. Битва під Нікополем. Поразка турків від Тамерлана та її наслідок для Імперії. Посилення турків у 1420-х роках. Падіння Фессалоніки. Ферраро-Флорентійський собор і друга унія. Розгром другого хрестового походу під Варною. Константин XI Палеолог і Мехмед II Завойовник. Ізоляція Константинополя від Чорного моря. Останній штурм і падіння Константинополя. Візантійські володіння в Криму та їх загарбання турками. Підсумки існування Візантії.

14. Пізньовізантійська культура.

Візантія та Захід. Культурна взаємодія. Особливості культурного розвитку Візантії в XIII – XV ст. Виникнення декількох культурних осередків після падіння Константинополя. „Нікейський період” візантійської культури. Никифор Влеммід. Георгій Акрополіт. Георгій Пахімер. Рицарський роман. Проблема гуманізму у візантійській літературі

Церква і теологія. Проблема ісіхазму. Григорій Палама. Никифор Григора. Філософія. Політична теорія. Право. Історична думка. Література. Природничі та географічні знання. Школи та освіта. Естетика. Образотворче мистецтво. Архітектура. Музика. Візантійська культура і європейське Відродження. Побутова культура візантійців. Роль візантійської культури у світовій спадщині. Проблема „Візантії після Візантії”.

Структура навчальної дисципліни.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин						
	Усього	у тому числі					
		Лекції	Практичні (Семинари)	Лабораторні	Консультації	Сам. робота	Контр. робота
1	2	3	4	5	6	7	8
Змістовий модуль 1. Становлення і розквіт Візантійської імперії							
Тема 1. Візантійський феномен у всесвітній історії		2				2	
Тема 2. Візантія IV – V ст.		2	2		1	4	
Тема 3. Доба імператора Юстиніана I Великого		2	2			4	
Тема 4. Візантія у другій половині VI – VII ст.		4			1	6	
Тема 5. Ранньовізантійська культура		2	4			6	
Тема 6. Доба іконоборства		2	2		1	4	
Тема 7. Розквіт Імперії		2	6			6	
Тема 8. Культура Візантії VII – першої половини XI ст.		4			1	5	
Змістовий модуль II. Візантія кінці XI – середині XV ст.							
Тема 9. Століття Комнінів		4	2			5	
Тема 10. Візантійська культура доби розквіту (XI – XII ст.)		2	4		1	6	
Тема 11. Перша загибель і відродження Візантії		2	2		1	6	
Тема 12. Візантія в другій половині XIII – XIV ст.		4	2		1	6	
Тема 13. Падіння Візантії		4	2		1	6	
Тема 14. Пізньовізантійська культура		4	4			6	
Усього годин	150	40	32		8	70	

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Система доміганта і тетрархії як передумови поділу імперії. Економічні зміни та їх диференціація в західній та східній частинах імперії.	3
2.	Історична роль Візантійської імперії.	3
3.	Поняття „візантинізму” як історико-культурного феномену. Базові риси візантійського феномену:	3
4.	Плавність та еволюційність трансформації східноримського суспільства як причина його стійкості до викликів часу.	3
5.	Географія Візантії наприкінці V – на початку VI ст. Географія Візантії наприкінці V – на початку VI ст.	3
6.	Зовнішня політика і дипломатія. V ст. як епоха формування	3

	якісних рис візантійського суспільства	
7.	Кодифікація римського права. „Кодекс Юстиніана”.	3
8.	Криза імператорської влади VII ст.	3
9.	Особливі риси візантійської культури. Візантія та античність. Періодизація історії візантійської культури.	3
10.	Формування візантійської естетики.	3
11.	Ідейні, соціальні та військові передумови іконоборства.	3
12.	Оформлення класичних форм візантійської державності та політики. Трактат „Про управління імперією”	3
13.	Діяльність Фотія та його школи. Риторика і початок літературної критики.	3
14.	Військове мистецтво і дипломатія Візантії VII – XI ст.	3
15.	Загальноєвропейські зміни в XI ст. Поділ Церкви.	3
16.	Консервативні та „ліберальні” тенденції в культурі.	3
17.	Побутова культура візантійського суспільства.	3
18.	Особливості візантійської культури VII – XI ст.	3
19.	Латинська (Константинопольська) імперія.	3
20.	Трапезундська імперія.	3
21.	„Балканський трикутник” як причина занепаду влади християн на півострові у XIV ст. у XIV ст.	2
22.	Ситуація на Чорному морі у XIV ст. Кримська політика пізньої Візантії	2
23.	Розкол візантійської правлячої верхівки. Прихильники унії із заходом і противники її.	3
24.	Проблема гуманізму у візантійській літературі	3
Разом		70

Поточний контроль (має - 40 балів)		Модульний контроль (має - 60 балів)		Загальна кількість балів
Модуль 1		Модуль 2		
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	МКР 1	МКР 2	
20 балів як середнє арифметичне	20 балів як середнє арифметичне	30	30	100

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на практичних заняттях

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих термінів, фактів без зв'язку між ними; відповідає на запитання, які потребують відповіді «так» чи «ні»
	2	Студент мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спробу знайти способи дій, розповісти суть заданого, проте відповідає лише за

		допомогою викладача на рівні «так» чи «ні», може самостійно знайти в підручнику відповідь
	3	Студент намагається аналізувати на основі побутових знань і навичок; виявляє окремі властивості, спроби виконання вправ, дій репродуктивного характеру, за допомогою викладача робить прості розрахунки за готовим алгоритмом
Середній (репродуктивний)	4	Студент володіє початковими знаннями, знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, провести за зразком економічні розрахунки; слабо орієнтується у поняттях, визначеннях, самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі
	5	Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє сутність предмета, може дати визначення економічних понять, категорій, однак із помилками, впевнено працювати з підручником, самостійно оволодіти частиною навчального матеріалу; робить прості розрахунки за алгоритмом, але висновки не логічні, не послідовні
	6	Студент розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, економічні ситуації, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою, самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання під час розв'язування розрахункових завдань за алгоритмом, користуватися додатковими джерелами
Достатній (алгоритмічний-дієвий)	7	Студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними, вміє наводити свої власні приклади на підтвердження певних думок, застосовувати теоретичні знання у стандартних ситуаціях; за допомогою викладача може скласти план реферату, виконати його і правильно оформити, самостійно користуватися додатковими джерелами, правильно використовувати термінологію, скласти прості таблиці, схеми
	8	Знання студента досить повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює суспільні події в державі і за рубежом, вміє аналізувати, робити висновки до економічних розрахунків; відповідь його повна, логічна, обґрунтована, однак із деякими неточностями; вміє самостійно працювати, може підготувати реферат і захистити його положення
	9	Студент вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує економічні знання у дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації, чітко тлумачить економічні поняття, формулювання законів, нормативних документів, може самостійно опрацювати матеріал, виконує прості

		творчі завдання; має сформовані типові навички
Високий (творчий професійний)	10	Студент володіє глибокими і міцними знаннями та використовує їх у нестандартних умовах, ситуаціях; може визначати тенденції та суперечності процесів; робить аргументовані висновки, практично оцінює окремі нові факти, явища, процеси, самостійно визначає мету власної діяльності; розв'язує творчі завдання, може сприймати іншу позицію як альтернативну, знає суміжні дисципліни, використовує знання, аналізуючи економічні явища
	11	Студент володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, дискусії, круглі столи), спроможний за допомогою викладача підготувати виступ на студентську наукову конференцію, самостійно вивчити матеріал, визначити програму своєї пізнавальної діяльності, знаходити інформацію в газетах, журналах, публікаціях, Інтернеті, мультимедійних програмах тощо, оцінювати економічні явища в суспільстві, виявляє свою життєву позицію
	12	Студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, використовує широкий арсенал засобів доказів своєї думки, розв'язує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї, виконує науково-дослідну роботу, логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й нахили; використовує Інтернет, моделює економічні ситуації в нестандартних умовах

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

на модульних контрольних роботах

4 бали – студент може розрізнити об'єкт навчання і відтворити деякі його елементи, мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності.

6 балів – студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має не чіткі уявлення про об'єкт навчання, виявляє здатність елементарно викладати думку, може відтворити кілька термінів, явищ, без зв'язку між ними; повинен вибрати вільний варіант відповіді.

10 балів – студент має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу; здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторити за зразком певну дію, описує явища, процеси без пояснень причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабо орієнтуються в поняттях, має фрагментарні навички в роботі з підручником, самостійне опрацювання

навчального матеріалу викликає значні труднощі, здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу.

16 балів – Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, здатен відтворити його з помилками та неточностями, має стійкі навички роботи з текстом підручника, може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює поняття, наводить приклади, знає основні дати, орієнтується в хронології, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати наочні матеріали; відповіді непослідовні та нелогічні.

18 балів – студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком; користується додатковими джерелами.

20 балів – студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити окремі власні приклади та підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; самостійно користується додатковими джерелами; частково контролює власні навчальні дії; правильно використовує термінологію; складає таблиці та схеми.

22 балів – знання студента є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, вміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями.

24 балів – студент вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу.

26 балів – студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну.

28 балів – студент володіє узагальненими поняттями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, вміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них.

30 балів – студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили.

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів	Оцінка	Оцінка за національною шкалою
------------	--------	-------------------------------

за всі види навчальної діяльності	ECTS	для екзамєну, курсової роботи (проєкту), практики	для заліку
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82 – 89	B	Добре	
75 - 81	C		
67 -74	D	Задовільно	
60 - 66	E		
1 – 59	FX	Незадовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

Агафий. О царствовании Юстиниана / Вступ. ст., прим. М. В. Левченко. М., 1953 (М., 1996).

Алексей Макремволит. Разговор богатых и бедных / Пер. с греч. М. А. Поляковской // Византийский временник. 1972. Т. 33. С. 278–285 (тажже: Поляковская М. А. Портреты византийских интеллектуалов. СПб., 1998. С. 248–269.

Амвросий Медиоланский, свт. Об обязанностях священнослужителей (De officiis ministrorum) / Пер. с лат. Гр. Проханова под ред. Л. Писарева. М.; Рига, 1995.

Аммиан Марцелин Римская история / Пер. с лат. Ю. А. Кулаковского и А. И. Сони; вступ. ст., науч. ред. текста Л. Ю. Лукомского. СПб, 1996.

Анна Комнина. Алексиада / Вступ. ст., пер. и коммент. Я. Н. Любарского. М., 1965 (СПб., 1996).

Аноним Византийский. Инструкции по полиокретике // Военная мысль античности: Сочинения древнегреческих и византийских авторов. М.; СПб., 2002. С. 537–583.

Антихристианский трактат Георгия Гемиста Плифона «Законы» / Пер. м предисл. И. П. Медведева // Медведев И. П. Византийский гуманизм XIV–XV вв. Л., 1971. С. 171–241.

Антология письменных источников // Сорочан С. Б. Византийский Херсон (вторая половина VI – первая половина X вв.) Очерки по истории и культуры / Отв. ред. Г. Ю. Ивакин. Харьков, 2005. Ч. 2. С. 1232–1584.

Антология письменных источников по истории Крыма VI–XII вв. // Могаричев Ю. М. Византийский Крым (Крым VI–XII вв.). Учебное пособие. Симферополь, 2008. С. 66–181.

Византийская книга Эпарха / Вступ. ст., пер., коммент. М. Я. Сюзюмова. М., 1962.

Византийская литература IV–IX вв. / Отв. ред. Л. А. Фрейберг, Т. В. Попова. М., 1968.

Византийская любовная проза: Аристонет. Любовные письма (VI в.). Евматий Макремволит. Повесть об Исминии и Исмине (XII в.) / Пер. с греч., ст., примеч. С. В. Поляковой. М.; Л., 1965.

Византийские историки о падении Константинополя в 1453 году / Под ред. Я. Н. Любарского, Т. И. Соболев. СПб., 2006.

Византийские легенды / Изд. подг. С. В. Полякова. Л., 1972 (М., 1994).

Византийский Земледельческий закон / Текст, исслед., коммент. Е. Э. Липшиц, И. П. Медведева, е, К. Пиотровской. Л., 1984.

Византийский историк Иоанн Киннам о Руси и народах Восточной Европы: тексты, перевод, комментарий / Тексты, перевод, комментарий М. В. Бибилова; под ред. В. Т. Пашуто. М., 1997.

- Византийский медицинский трактат XI–XIV вв. / Пер., коммент. Г. Г. Литаврина // Византийский временник. 1971. Т. 31. С. 249–301 (СПб., 1997).
- Византийский сатирический диалог: Патриот, или Поучаемый (XI). Тимарион (XII в.). Мазарис (XV в.) / Изд. подг. С. В. Полякова и И. В. Феленковская. Л., 1986.
- Геопоники. Византийская сельскохозяйственная энциклопедия X в. / Пер., коммент. Е. Э. Липшиц. Л., 1960.
- Георгий Акрополит / Пер., вступ. ст., коммент. И прил. П. И. Жаворонкова; отв. ред. Г. Г. Литаврин. СПб., 2005.
- Георгий Гемист Плифон. Реси о реформах / Пер., вступ. ст. Б. Т. Горянова // Византийский временник. 1953. Т. 4. С. 386–414.
- Греческая эпиграмма: пер. с древнегреч. / Под ред. Ф. А. Петровского. М., 1960.
- Греческий роман / Пер. с древнегр. Сост., вступ. ст., прим. М. Томашевской. М., 1988.
- Григорий Палама. Триады в защиту священнобезмолствующих. М., 1995.
- Два византийских военных трактата конца X века / Изд. подг. В. В. Кучма; отв. ред. Г. Г. Литаврин. СПб., 2002.
- Две византийские хроники X века. Псамафийская хроника / Предисл., пер. и коммент. А. П. Каждана; Иоанн Камениата. Взятие Фесаалоники / Предисл. и коммент. Р. А. Наследовой; пер. С. В. Поляковой и И. В. Феленковской. М., 1959.
- Деяния Вселенских соборов: В 4 т. М., 1997. Т. 1–4.
- Диалог Палладия, епископа Еленопольского, с Федором, римским диаконом, повествующий о житии блаженного Иоанна, епископа Константинопольского Златоуста / Вступ. ст., пер. с древнегр., коммент. А. С. Балаковской. М., 2002.
- Дигенис Акрит [Византийская эпическая поэма] / Пер., коммент., ст. А. Я. Сыркина. М., 1960 (М., 1994).
- Дигесты Юстиниана / Пер. И. С. Перетерского // Памятники римского права: Законы XII таблиц. Инструкции Гая. Дигесты Юстиниана. М., 1997. С. 152–598.
- Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в пер. и с коммент. И. С. Перетерского. М., 1984.
- Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. Послания (параллел. Греч. Текстом) / Изд. Г. М. Прохорова. СПб., 2001.
- Евагрий Схоластик. Церковная история. Книги I–VI / Пер. с греч., вступ. ст., коммент., приложения и указатели И. В. Кривушина. СПб., 2006.
- Евмапий Макреволит. Повесть об Исминии и Исмине. Мемориальное издание перевода и исследования Софьи Викторовны Поляковой / Отв. ред. Г. Е. Лебедева; сост. Н. С. Горелов, Г. Е. Лебедева. СПб., 2008.
- Евсевий Памфил. Церковная история. М., 2007.
- Житие Андрея Юродивого / Вступ. ст., пер. с греч. Е. В. Желтовой. СПб., 2000.
- Житие Никиты Медикийского. Послание патриарха Мефодия. Мефодий. Слово о святых иконах. Слово Феофана пресвитера. // Афиногенов Д. Е. Константинопольский патриархат и иконоборческий кризис в Византии (784 – 847). М., 1997. С. 156–203.
- Жития византийских святых / Пер., вступ. ст. С. Поляковой; под ред. В. Е. Багно. СПб., 1995.
- Жития святых IX века / Под ре. Р. А. Наследовой. М., 1969.
- Жития Святых. Византийский канон III–IX вв. М., 2004.
- Жоффруа де Виллардуэн. Завоевание Константинополя / Пер., ст., коммент. М. А. Заборова. М., 1993.
- Избранные жития святых: III–IX вв. М., 1992.
- Институции Юстиниана Пер. с лат. Д. Расснера / Под ред. Л. Л. Кофанова, В. А. Томсикова. М., 1998.
- Иоанн Дамаскин Три слова в защиту иконопочитания / Пер. с греч. А. Бронзова; ред. В. А. Крохи. СПб., 2001.

- Иоанн Кантакузин // Г. М. Прохоров. Публицистика И. Кантакузина 1367–1371 // Византийский временник. 1968. Т. 29. С. 318–341.
- Иоанн Кантакузин. Беседа с папским легатом. Диалог с иудеем и другие сочинения / Изд. Г. М. Прохоров. СПб., 1997.
- Исторические записки Никифора Вриенния (976–1087) / Отв. ред. и авт. Комм. А. А. Калинин. М., 1997.
- Кекавмен. Советы и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI в. / Подгот. текста, введение, пер., коммент. Г. Г. Литаврина. М., 1972.
- Кисво-Печерський патерик / Пер. М. Кашуба. Львів, 2001.
- Константин Багрянородный. Об управлении империей / Текст, пер., коммент. / Под ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева. М., 1989 (М., 1991).
- Кузенков П. В. Поход 860 г. на Константинополь и первое крещение Руси в средневековых письменных источниках // Древнейшие государства Восточной Европы. 2000 г.: Проблемы источниковедения. М., 2003. С. 3–172.
- Лев Диакон История / Пер. М. М. Копыленко, коммент. М. Я. Сюзюмова, С. А. Иванова. М., 1988.
- Літопис Руський. За Іпатським списком / Перекл. Л. Махновець. К., 1989.
- Михаил Пселл. Хронография. Краткая история / Пер., ст. и примеч. Я. Н. Любарского. М., 1978.
- Морской закон / Вступ. ст., пер., коммент. М. Я. Сюзюмова // Античная древность и средние века. 1969. Вып. 6. С. 3–54.
- Никита Евгениан Повесть о Дросилле и Харикле / Изд. подг. Ф. А. Петровским. М., 1969.
- Никифор II Фока. Стратегика / Пер. с среднегр. и комм. А. К. Нефедкина. СПб., 2005.
- Олимпиадо Фиванский. История (с параллельным греч. Текстом) Пер., коммент. Е. Ч. Скржинской) СПб., 1999.
- Памятники византийской литературы IV – IX веков. Сборник переводов / Отв. ред. Л. А. Фрейберг. М., 1968.
- Памятники византийской литературы IX – XIV вв. Сборник переводов / Отв. ред. Л. А. Фрейберг. М., 1969.
- Пасхальная хроника / Пер. с греч., вступ. ст., коммент. Л. А. Самуткиной. СПб., 2004.
- Патерик Кисво-Печерський: за редакцією, написаною 1462 року по Різдів Христовому печерським ченцем Касіяном / Відп. ред. В. М. Колпакова; упоряди. І. Жиленко; 2-е вид. К., 2001.
- Повесть временных лет / Подгот. текста Д. С. Лихачева, пер. Д. С. Лихачева, Б. А. Романова. М.; Л., 1950. Ч. 1: Тексты и перевод; Ч. 2: Приложения /Сб. и коммент. Д. С. Лихачева (Изд. 2-е, испр. и доп. СПб, 1999).
- Повесть о взятии Царьграда турками в 1453 году // Памятники литературы древней Руси: вторая половина XV века. М., 1982. С. 216–267.
- Поздняя греческая проза / Сост. С. Полякова. М., 1961.
- Продолжатель Феофана. Жизнеописание византийских царей / Изд. Я. Н. Любарского. СПб., 1992.
- Прокопий Кесарийский. Тайная история / Пер. С. П. Кондратьева. М., 1991.
- Прокопий Кесарийский. Война с готами / Пер. с греч. С. П. Кондратьева, вступ. ст. З. В. Удальцовой. М., 1950 (Изд. 2-е, испр. и доп. СПб., 1999).
- Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история / Пер., ст., коммент. А. А. Чекаловой. М., 1993 (Изд. 2-е, испр. и доп. СПб., 2000).
- Робер де Клари. Завоевание Константинополя / Пер., ст., коммент. М. А. Заборова. М., 1986.

- Сборник документов по социально-экономической истории Византии / Отв. ред. Е. А. Косминский. М., 1951.
- Свод древнейших письменных известий о славянах / Под ред. Г. Г. Литаврина, Л. В. Гиндина. М., 1994. Т.1.
- Свод древнейших письменных известий о славянах / Сост. С. А. Иванов, Г. Г. Литаврин, В. К. Ронин. М., 1995. Т. 2 (VII–IX вв.).
- Сократ Схоластик. Церковная история / Статья и коммент. И. В. Кривушина. М., 1996 (СПб., 2001).
- Стратегикон Маврикия / Изд. подгот. В. В. Кучма. СПб., 2004.
- Теодор Студит. Поучения. / Пер. Г. Теодорович. Львів, 1999.
- Феодорит, епископ Кирский. Церковная история / Пер. с греч. М., 1993.
- Феофилакт Симокатта. История / Пер.с греч. С. П. Кондратьева, прим. К. А. Осиповой, отв. ред. и вступ. ст. Н. В. Пигулевой. М., 1957 (М., 1996).
- Хрестоматия по истории средних веков: В 2 т. / Под ред. С. Д. Сказкина. М., 1961. Т. 1. Раннее Средневековье; 1963. Т. 2. X–XV века.
- Церковная история Евсевия Памфила. СПб., 2005.
- Церковные историки IV–V веков / Пер. с лат., греч. М., 2007.
- Чичуров И. С. Византийские исторический сочинения: «Хронография» Феофана, «Бревиарий» Никифора (тексты, пер., коммент.). М., 1980.
- Эклога. Византийский законодательный свод VIII века / Вступ. ст., пер., коммент. Е. Э. Липшиц. М., 1965.

Основна література

- Васильев А. А. история Византийской империи: в 2 т. СПб., 1998. Т.1: Время до Крестовых походов (до 1081 г.); Т. 2: От начала Крестовых походов до падения Константинополя (2-е изд., испр. СПб., 2000).
- Дашков С. Б. Императоры Византии. М., 1997.
- История Византии: в 3 т. / Отв. ред. С. Д. Сказкин. М., 1967. Т. 1–3.
- История Востока: в 6 т. М., 2000. Т. 2: Восток в средние века.
- История Европы: в 8 т. С древнейших времен до наших дней. Т. 2: Средневековая Европа / Отв. ред. Е. В. Гутнова, З. В. Удальцова. М., 1992.
- Кулаковский Ю. История Византии: в 3 т. /3-е изд., испр. и доп. СПб., 2003. Т. 1–3.
- Культура Византии (IV – первая половина VII в.). М., 1984.
- Культура Византии (вторая половина VII – XII в.). М., 1989.
- Культура Византии (XII – первая половина XV в.). М., 1991.
- Курбатов Г. Л. История Византии (от античности к феодализму) : учеб. пособие. М., 1984.
- Литаврин Г. Г. Как жили византийцы. М., 1974 (СПб., 2000).
- Острогорський Г. Історія Візантії / Вид. 3-є, доп. / Пер. з нім. А. Онишко. Львів, 2002.
- Райс Дэвид Т. Византийцы. Наследники Рима / Пер. с англ. Е. Ф. Левиной. М., 2003.
- Раннефеодальные государства на Балканах VI–XII вв. / Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М., 1985.
- Степовик Д. Візантологія. Лекційний курс для вищих духовних закладів України. Івано-Франківськ, 2002.
- Удальцова З. В. Византийская культура. М., 1988.
- Хвостова К. В. Византийская цивилизация как историческая парадигма. СПб., 2009.
- Хвостова К. В. Особенности византийской цивилизации. М., 2005.

Додаткова література

- Аверинцев С. С. Поэтика ранневизантийской литературы. М., 1997.

- Анохин В. А. Монетное дело Херсона (IV в. до н. э. – XII в. н. э.). К., 1977.
- Афиногенов Д. Е. Константинопольский патриархат и иконоборческий кризис в Византии (784 – 847). М., 1997.
- Бейкер Дж. Константин Великий. Первый христианский император / Пер. с англ. Л. А. Калашниковой. М., 2004.
- Бейкер Дж. Юстиниан. Великий завоеватель / пер. с англ. А. Н. Анваера. М., 2004.
- Бибииков М. В. Византийские источники по истории Древней Руси и Кавказа. СПб., 1999.
- Бибииков М. В. Историческая литература Византии. СПб., 1998.
- Бибииков М. В. Византийская историческая проза. М., 1996.
- Богданова Н. М. Херсон в X–XV вв. Проблемы истории византийского города // Причерноморье в средние века. М., 1991. С. 8–172.
- Бородин О. Р. Равеннский экзархат. Византийцы в Италии. СПб., 2001.
- Бычков В. В. Малая история византийской эстетики. К., 1991.
- Ващева И. Ю. Евсевий Кесарийский и становление раннесредневекового историзма. СПб., 2006.
- Византийская Таврика: Сб. науч. трудов (к XVIII конгрессу византинистов). К., 1991.
- Византийская цивилизация в освещении российских ученых: сб. ст.: в 2 т. М., 1999. Т. 1 (1894–1927); Т. 2 (1947–1991).
- Византия между Западом и Востоком. Опыт исторической характеристики: сб. ст. / Отв. ред. Г. Г. Литаврин. СПб., 2001.
- Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / 3 англ. Пер. Р. Ткачук та Ю. Терех. К., 2004.
- Войнович Л. В. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. Біла Церква, 2006.
- Головко О. Б. Давня Русь у системі Byzantine Commonwealth // Східний світ. 2003. № 1. С. 44–59.
- Головко О. Б. Проблеми взаємовідносин Київської Русі з Візантією у IX – першій половині XI ст. // Український історичний журнал. 1989. № 1. С. 65–73.
- Гордієнко Д. Хрещення княгині Ольги в контексті обрядової практики візантійської церкви // Ruthenika. К., 2006. № 5. С. 12–18.
- Горянов Б. Т. Поздневизантийский феодализм. М., 1962.
- Грабар А. Император в византийском искусстве. М., 2000.
- Гуревич А. Я. «Феодальное средневековье»: что это такое? Размышления медиєвиста на грани веков // Одиссей: человек в истории. 2002. М., 2002. С. 261–294.
- Даркевич В. П. Светское искусство Византии: произведения византийского художественного ремесла в Восточной Европе X – XIII вв. М., 1975.
- Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К., 2005.
- Диль Ш. Византийские портреты / Пер. с фр. М., 1994.
- Древний и средневековый Крым: уч. пособие / Ред.-сост. Ю. М. Могаричев. Симферополь, 2000.
- Древняя Русь в свете зарубежных источников: уч. пособие / Под ред. Е. А. Мельниковой. М., 2003. Ч. 2: Византийские источники.
- Зубарь В. М., Сорочан С. Б. У истоков христианства в Юго-Западной Таврике: эпоха и вера. К., 2005.
- Иванов С. А. Византийское миссионерство. Можно ли сделать из варвара христианина? М., 2003.
- Ісіченко І. Загальна Церковна історія. Харків, 2006.
- Каждан А. П. Византийская культура (X – XII вв.). М., 1968 (2-е изд., испр. и доп. СПб., 1997).
- Каждан А. П. Деревня и город в Византии IX – X вв.: опыт по истории византийского феодализма. М., 1960

- Каждан А. П. Два дня из жизни Константинополя. СПб, 2002 (2-е изд., испр. и доп. СПб., 2006).
- Каждан А. П. Загадка Комнинов: опыт историографии // Византийский временник. 1964. Т. 25. С. 53–98.
- Каждан А. П. Социальный состав господствующего класса Византии XI–XII вв. М., 1974.
- Карпов С. П. История Трапезундской империи. СПб, 2007.
- Карпов С. П. Итальянские морские республики и Южное Причерноморье в XIII–XV вв.: проблемы торговли. М., 1990.
- Карпов С. П. Латинская Романия. СПб., 2000.
- Карпов С. П. Трапезундская империя и западноевропейские государства в XIII–XV вв. М., 1981.
- Карташев А. В. Вселенские соборы. М., 2006.
- Кожушний О. В. Преподобный Рома Солодко співець і візантійська гімнографія III–VIII століть. К., 2009.
- Козак Н. Б. Образ і влада. Княжі портрети у мистецтві Київської Русі XI ст. Львів, 2007.
- Колпакова Г. С. Искусство Византии. Поздний период. СПб., 2004.
- Колпакова Г. С. Искусство Византии. Ранний и средний периоды. СПб., 2004.
- Котляр Н. Ф. Дипломатия Южной Руси. СПб., 2003.
- Кривушин И. В. Ранневизантийская церковная историография. СПб., 1998.
- Крисаченко В. С. Христианство на теренах України I–XI століття: свідчення очевидців. К., 2000.
- Курбатов Г. Л. Византийская церковь IV – XII вв. // Курбатов Г. Л., Фролов Э. Д., Фроянов И. Я. Христианство. Византия. Древняя Русь. Л., 1988. С. 107–188.
- Курбатов Г. Л. История Византии. Историография. Учеб. пособие. Л., 1975.
- Кучма В. В. Военная организация Византийской империи. СПб., 2001.
- Лазарев В. Н. Византийское искусство. М., 1971.
- Липшиц Е. Э. Законодательство и юриспруденция в Византии в IX–XI вв. Историко-юридические этюды. Л., 1981.
- Липшиц Е. Э. Очерки истории византийского общества и культуры (VIII – первая половина IX в.). М.; Л., 1961.
- Липшиц Е. Э. Право и суд в Византии в IV–VIII вв. Л., 1976.
- Литаврин Г. Г. Византийское общество и государство в X–XI в. (Проблемы одного столетия: 976–1081 гг.). М., 1977.
- Литаврин Г. Г. Византия и славяне: сб. ст.; 2-е изд. СПб., 2001.
- Литаврин Г. Г. Византия, Болгария, Древняя Русь (IX – начало XII в.). СПб., 2000.
- Лихачева В. Д. Искусство Византии IV–XV веков. Л., 1981.
- Любарский Я. Н. Византийские историки и писатели. СПб., 1996.
- Любарский Я. Н., Безобразов П. В. Две книги о Михаиле Пселле. СПб., 2001.
- Медведев И. П. Византийский гуманизм XIV–XV веков. Л., 1976 (СПб., 1997).
- Медведев И. П. Правовая культура Византийской империи. СПб., 2001.
- Морозов М. А. Монастыри средневековой Византии: хозяйство, социальный и правовой статусы. СПб., 2005.
- Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. М., 1968.
- Петросян Ю. А. Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки. М., 1986 (2-е изд., доп. М., 1991).
- Поляковская М. А. Портреты византийских интеллектуалов: три очерка. СПб, 1998.
- Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси / Г. Г. Литаврин, О. В. Иванов, Е. П. Наумов и др. М., 1988.
- Рансимен С. Восточная схизма. Византийская теократия / Пер. с англ. М., 1998.

- Рансимен С. Падение Константинополя в 1453 г. / Пер. с англ. Предисл. И. Е. Петросян и К. Н. Юзбашьяна. М., 1983.
- Сахаров А. Н. Дипломатия Древней Руси: IX – первая половина X в. М., 1980.
- Сорочан С. Б. Византийский Херсон (вторая половина VI – первая половина X вв.). Очерки истории и культуры / Отв. ред. Г. Ю. Ивакин. Харьков, 2005. Ч. 1–2.
- Сорочан С. Б. Византия IV – IX веков: этюды рынка. Структура механизмов обмена. Харьков, 1998 (2-изд, испр. и доп. Харьков, 2001).
- Сорочан С. Б., Зубарь В. М., Марченко Л. В. Жизнь и гибель Херсонеса. Харьков, 2000.
- Степовик Д. Іконологія й іконографія. Івано-Франківськ, 2003.
- Сюзюмов М. Я. Борьба за пути развития феодальных отношений в Византии // Византийские очерки. М., 1961. С. 34–63.
- Сюзюмов М. Я. Византийский город (середина VII – середина IX в.) // Византийский временник. 1967. Т. 27. С. 37–70.
- Сюзюмов М. Я. Историческая роль Византии и её место во всемирной истории // Византийский временник. 1968. Т. 29. С. 32–44.
- Сюзюмов М. Я. К вопросу об особенностях генезиса и развития феодализма в Византии // Византийский временник. 1960. Т. 17. С. 3–16.
- Удальцова З. В. Византия и Западная Европа: типологические наблюдения // Византийские очерки. М., 1977. С. 3–65.
- Удальцова З. В. Идеино-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV–VII вв.). М., 1974.
- Удальцова З. В. Проблемы типологии феодализма в Византии // Проблемы социально-экономических формаций. Историко-типологические исследования. М., 1975. С. 124–157.
- Удальцова З. В., Осипова К. А. Отличительные черты феодальных отношений в Византии // Византийский временник. 1974. Т. 36. С. 3–30.
- Удальцова З. В., Осипова К. А. Формирование феодального крестьянства в Византии (VII–XI вв.) // История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма. М., 1985. Т. 1. С. 387–427.
- Успенский Ф. И. Очерки по византийской образованности. История крестовых походов / Сост. И. В. Ушаков. М., 2001.
- Хвостова К. В. Византийская цивилизация // Вопросы истории. 1995. № 9. С. 32–48.
- Хвостова К. В. Особенности аграрно-правовых отношений в поздней Византии (XIV – XV вв.). М., 1968.
- Хвостова К. В. Социально-экономические процессы в Византии и их понимание византийцами-современниками (XIV – XV вв.). М., 1992.
- Чекалова А. А. Константинополь в VI в.: Восстание «Ника». М., 1986 (2-е изд. испр. и доп. СПб., 1997).
- Чичуров И. С. Место «Хронографии» Феофана в ранневизантийской историографической традиции (IV – начало IX в.) // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1981. год. М., 1983. С. 5–146.
- Чичуров И. С. Политическая идеология средневековья: Византия и Русь. М., 1990.
- Шукуров В. П. Великие Комнины и Восток (1204–1461). СПб., 2001.
- Шульг Г. Й. Візантійська літургія: свідчення віри та значення символів / Пер. з нім. С. Матіяш. Львів, 2002.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Візантійський феномен у всесвітній історії.
2. Хронологія та періодизація історії Візантії. Види джерел та їх характеристика.

3. Витоки і утворення Візантійської імперії.
4. Поширення християнства. Міланський едикт. Перший Вселенський собор.
5. Диференціація християнства на нікейський Захід та аріанський Схід. Вселенські собори IV – VI ст.
6. Церковна ієрархія ранньої Візантії. Східні отці церкви.
7. Зародження чернецтва у Візантії. Стовпництво. Кіновії і лаври.
8. Ранньовізантійські храми: базиліки та ротонди. Храм Святої Софії у Константинополі.
9. Мозаїки у церкві Сан Вітале в Равенні. Іконопис. Символіка візантійського мистецтва.
10. Письменність і освіта Візантії IV – VI ст.
11. Література та її основні жанри Візантії IV – VI ст.
12. Географія Візантії наприкінці V – на початку VI ст. Природні умови, територія, населення, структура господарства і транспортна інфраструктура.
13. Імперська система влади. Візантійська автократія. Система бюрократії.
14. Аграрний устрій. Міське управління. Циркові партії. Візантійська армія.
15. Посилення автократії за Юстиніана. Повстання „Ніка!“. Кодифікація римського права.
16. Війни з вандалами, готами і персами за імператора Юстиніана I.
17. Церква за Юстиніана. П'ятий Вселенський собор.
18. Військове мистецтво і дипломатія ранньої Візантії.
19. Церковна історіографія ортодоксального і єретичного напрямів ранньої Візантії.
20. Аналіз робіт Прокопія Кесарійського.
21. Образ ідеального правителя в „Історії“ Феофілакта Сімокатти.
22. Хронографія. „Всесвітня хроніка“ Йоана Малали.
23. Візантія у другій половині VI – VII ст.: економічні проблеми; зменшення території імперії.
24. Система екзархів. Зародження фемного ладу. Трансформація армії у VII ст..
25. Ідейні, соціальні та військові передумови іконоборства. Лев III Ісавр та Ісаврійська династія. Іконоборський собор.
26. Криза іконоборства. Никифор I та початок політики компромісу. Відновлення іконошанування.
27. Селянська громада у Візантії у VIII ст. За „Землеробським законом“.
28. Візантійське село в X – XII ст. Причини та шляхи обезземелення селян. Парики та динати.
29. Візантійське місто в X – XII ст. Константинополь за „Книгою Епарха“.
30. Правління імператорів Македонської імперії. Оформлення класичних форм візантійської державності та політики.
31. Зовнішня політика Візантії та її дипломатія в IX – X ст.
32. Візантія і Русь в IX – X ст.
33. Василій II Болгаробійця та загарбання Болгарії. Внутрішня політика Василія II. Посилення кризових явищ.
34. Йоан Дамаскін. Феодор Студит. „Македонський ренесанс“. Піднесення освіченості у суспільстві. Теологія. Філософія.
35. Діяльність Фотія та його школи. Риторика і початок літературної критики. „Енциклопедичний“ характер діяльності гуртка Константина Багрянородного.
36. Історіографія „македонського ренесансу“. Продовжувач Феофана, Лев Диякон, Йоан Каменіат.
37. Соціально-політична криза Візантії XI ст. за „Порадами і оповіданнями Кекавмена“.
38. Різка зменшення території Імперії в другій половині XI ст. Турки-сельджуки. Битва під Манцікертом.

39. Олексій Комнін та стабілізація ситуації. Візантія та хрестоносці.
40. Візантійське суспільство і влада в „Алексіаді” Анни Комніної.
41. Зовнішня політика Візантії в XII ст. Військове мистецтво і дипломатія.
42. Школа і „вища освіта” Візантії XI – XII ст.
43. Життя й діяльність Михаїла Псьолла. Започаткування „мемуарної” історіографії.
44. Розквіт історіографічного жанру в XII ст.
45. Література. Право. Природничі та географічні знання XI – XII ст.
46. Мозаїки і фрески. Іконопис XI – XII ст..
47. Монументальна церковна архітектура XI – XII ст..
48. Прикладне мистецтво. Музика XI – XII ст.
49. Побутова культура візантійців X – XII ст.
50. Перша загибель Візантії.
51. Причини і наслідки першого падіння Візантії для самої Імперії, Європи та італійських міст зокрема.
52. Нікейська імперія. Трапезундська імперія, розгром Епіра і хрестоносців.
53. Взяття Константинополя і відновлення Візантійської імперії.
54. Географії Візантія в другій половині XIII – XIV ст.. Економічний потенціал.
55. Зовнішня політика Візантії в другій половині XIII – XIV ст.. Ліонський собор та спроби унії. Поява турків-османів. Посилення Болгарії та Сербії.
56. Громадянська війна у Візантії. Йоан Кантакузин і період його правління.
57. Початок турецького завоювання Балкан. Косове поле. Завоювання турками Болгарії.
58. Візантійське село в XIV – XV ст.
59. Візантійське місто в XIV – XV ст.
60. „Нікейський період” візантійської культури.
61. Ренесансні тенденції пізньовізантійської культури. Проблема гуманізму у візантійській літературі.
62. Церква і теологія доби Палеологів. Проблема ісіхазму. Григорій Палама. Никифор Григора.
63. Політична теорія. Право. Історична думка. Література доби Палеологів.
64. Природничі та географічні знання. Школи та освіта доби Палеологів.
65. Образотворче мистецтво. Архітектура доби Палеологів.
66. Причини повного занепаду Імперії.
67. Хрестовий похід Сигізмунда Угорського. Поразка турків від Тамерлана та її наслідок для Імперії.
68. Посилення турків у 1420-х роках. Падіння Фессалоніки. Ферраро-Флорентійський собор і друга унія. Розгром другого хрестового походу під Варною.
69. Константин XI Палеолог і Мехмед II Завойовник. Останній штурм і падіння Константинополя.
70. Роль візантійської культури у світовій спадщині. Проблема „Візантії після Візантії”.